

(Chris Lebron'un izniyle kullanılmaktadır.)

Christopher J. Lebron
Jon Elster - *The Cement of Society*

Jon Elster'in *The Cement of Society* başlıklı eserindeki temel kaygısı, "toplumları biraraya getiren ve" gerçek bir düzensizliğe yol açacak şekilde "bölünmelerine engel olan nedir" sorusuna yanıt bulmaktır (1995, 1). Rasyonel seçim kuramının bu soru açısından önemli açılımlar sağladığına inanmakla birlikte dayandığı aslî bir tez "toplumsal normlar[ın], eylem için, rasyonaliteye ya da optimizasyon mekanizmasına indirgenemeyecek, önemli bir motivasyon türünü temsil ettikleri"dir (a.g.e 16). Bu çalışmada, ilk olarak, Elster'in yaklaşımı açısından anahtar öneme sahip şu kavramları açıklıyorum: kolektif eylem, toplumsal normlar, hakkaniyet normları ve gündelik Kantçılık. Ardından, Elster'in, gündelik Kantçılıkla hakkaniyet normu arasındaki etkileşimin, kolektif eylem açısından tek başına duran motivasyonların sağladığından çok daha fazla işbirliğini sağladığı iddiasını ele alacağım.

Kolektif eylem, birden çok fâilin işbirliği sonucunda ortaya çıkar ve "katkıların yayılan faydalara ve kesin maliyetlere sahip olma özelliğiyle tanımlanır" (191). Bu görüşten hareket edildiğinde, kolektif eylemin başat sorunlarından biri şöyle tarif edilebilir: A 'nın katılımının maliyeti X olarak hesaplanıyorsa ve Y faydasını getiren bir S sonucuna ulaşıyorsa A 'nın rasyonel olarak işbirliğine girmek için motive olmaması muhtemeldir. Elster, rasyonel seçim teorisinin bir fâilin işbirliği için neden motive olduğunu açıklamakta başarısız kaldığı durumlarda işbirliğinin neden ortaya çıktığını anlamamanın bir yolu olarak toplumsal normlar teorisine başvurur.

Elster'in toplumsal normlarla ilgili görüşünde, toplumsal aktörler klasik iktisadın temel öznesi olan bireylerden ayrıştırılır. Elster, toplumsal normların etkilediği davranışın "içselimsi"¹ güçler tarafından arkadan 'itildiği'ne karşı çıkar. Dahası, bu normlar ailesi temelinde hareket

---

¹ "İçselimsi": *quasi-internal*; içsel olmayan; içsele benzeyen (ç.n.).

eden fâiller koşullar karşısında—bu koşullar, mevcuttan daha iyi bile olsalar—tavırsızdırlar. Bu görüşün son bileşeni toplumsal normların fâillerin beklentilerini koordine ederken fâiller arasındaki işbirliğini garanti etmedikleridir (97). Toplumsal normların gücü “diğer kişiler tarafından da paylaşılmaları şartında ve diğerlerinin onayı ya da reddiyle temin edilmeleri”nde yatar (99). Bu normlara bağlılığımız, kısmen de olsa, suçluluk ya da utanç hissiyle temin edildiği için, Elster, bu normların, “*akıl üzerinde hâkimiyet sahibi*” olduklarını ileri sürer (100 [vurgu orijinal metinde var]). Kolektif eylem sorunuyla ilgili olarak ise “katkıları kolaylıkla teşhis edilebileceği” için “işbirliğine yönelik toplumsal normun hedefi haline gelebilirler” (191-192).

Hakkaniyet normu “bireye, ancak ve ancak herkes, ya da en azından diğerleri arasından önemli sayıda kişi işbirliği yaptığı takdirde işbirliğine girmesini söyler” (187). Her bir bireyin ‘önemli’ bulunduğu ‘sayı’ farklı olacağı için bu parametrelerle faaliyet gösteren bireylerin farklı işbirliği eşikleri olacaktır. Farklı işbirliği eşikleri maliyetler karşısında hassasiyet göstergesidir; aynı zamanda, çoğunluğun peşinden gitmemizi sağlar. Bu norm gerçekten katılım gösteren kişilerin sayısı üzerine temellendiği için fâiller “az sayıda kişi işbirliğine girdiği zaman, [fâiller] ortalama-fayda eğrisinin artan uzantısında olsalar bile [işbirliğinden] vazgeçmeye” yönelirler (189).

Gündelik Kantçılığa göre “işbirliği, ancak ve ancak evrensel işbirliği, evrensel vazgeçişe kıyasla herkes için daha iyiye yapılmalıdır” (192). Gündelik Kantçı, ilk olarak, vazifesinin nerede olduğunu bulur—burada, büyük ihtimalle kategorik imperatife başvurulur. Gündelik bir Kantçı olarak, faydalar (sonuçlar) karşısında hassastır; fakat, aslında, hemen ardından maliyetlerin engelleyici olup olmadığını hesaplar. Elster, bir Kantçı’nın bir ölçüde faydalar karşısında hassas olduğunu, öte yandan, bu hassasiyetin zorunlu olarak doğrudan bireyin payına düşecek faydalara dayanmadığını, bundan ziyade, “[h]erkes aynısını yaparsa ne olur?” sorusuyla meşgul olduğunun söylenebileceğini ileri sürer (193). Bu durumda, başlangıçta ahlâki bir doktrin olan kategorik imperatifin, kişinin kendisini, eylemleri evrenselleştirildiğinde ilgili

herkes için (muhtemelen ciddi) sonuçlara yol açacak, diğerleriyle birlikte hareket eden bir aktör olarak kurduğu alanda sonuca yönelik bir perspektifi doğurduğu söylenebilir.

Kolektif eylemin sonuçları maliyetleri kesin olan yaygın faydalar olduğundan hakiki işbirliği üzerine kapsamlı bir açıklama yapmak için bu koşullar arasında uyum sağlamaya yönelik karma bir itkiler kümesini hesaba katmak gerekir. Elster'in bakış açısına göre, gündelik Kantçılığın hakkaniyet normuyla etkileşimi bizi bu hedefe götürür. Ortalama faydayla aktör sayısı arasındaki ilişkinin resmedildiği Şekil 5.1'de kolektif bir eylemin ortalama faydasının önce hafifçe düşüşe geçtiği (aslında negatif faydaya ulaştığı), ardından sıfır toplamı eşiği yeniden aştığı ve hemen hemen ılımlı pozitif bir eğimle en yüksek düzeye çıktığı ve ardından yavaş yavaş düşüşe geçtiği bir durumu ele almamız isteniyor.

Elster gündelik Kantçılığın büyümlü bir düşünme biçimini içerdiğini söyler— “semptomlara etkiyerek nedenin de değiştirilebileceğine olan inanç” (196). Yukarıdaki senaryoda, negatif fayda, fonksiyonun belirli bir noktasında, Kantçılar (seçkin katılımcılarla birlikte), herkesin payına düşecek faydayla ilgilendikleri için (faydaların yaygınlığı), kolektif eyleme çağırır. Zira, kendilerine şu soruyu sorarlar: “herkes belirli bir şekilde hareket etseydi ne olurdu?” Ve negatif fayda kolektivite açısından düzeltilmesi gereken bir şeydir ve eğer mümkünse gündelik Kantçılar ilk harekete geçecek ve bu negatif eğilimi tersine çevirecek olanlar arasındadırlar (192 [vurgu orijinal metinde var]). Büyümlü düşünme biçimleri bunu destekler; zira, diğerlerinin kendileri gibi davranmasını sağlamak için, önce kendilerinin bu davranışı sergilemeleri ve böylece nedeni değiştirmeleri gerekir.

Bir noktada, katılımcıların sayısı ve fayda arttıkça (ancak, henüz en yüksek düzeye gelmeden) hakkaniyet normunu kabul edenler mevcut eyleme katılmaya başlarlar. Bunun nedeni, azımsanmayacak sayıda insanın (gündelik Kantçıların daha önceki davranışları vasıtasıyla harekete geçtiklerinin farkına varacağımız faydacı ve kitlesel katılımcıların da eklenmesiyle) *gerçekten* işbirliği içerisinde olduğunu görmeleridir. Bu koşullar altında eylemi tayin eden normları da (bunun nedenden bağımsız olarak gerçekleştiğini belirtmek

gerekiyor) maliyete duyarlıdır ki, bu duyarlılık işbirliğine giren katılımcıların sayısına göre azalan maliyet fırsatına işaret eder. Hakkaniyet normu temelinde hareket edenlerin sayısının, seçkin katılımcılar ve gündelik Kantçıların büyük bir kısmının ayrılmasına rağmen, yavaş yavaş artması, bizi, azami faydaya ulaştırır ya da yaklaştırır.

Bir noktada, büyük sayıda katılımcının işbirliğine girmesinin faydayı olumsuz etkileyeceği farkedildiğinde gündelik Kantçılığın hakiki işbirliğini tek başına ortaya çıkarmak için yetersiz olduğu görülecektir. Bu normu kullananlar, diğer herkesin bu şekilde hareket etmesini (büyülü düşünce + ‘evrenselleştirilebilirlik’) istemedikleri için fayda eğrisinin en yüksek noktasına ulaşılmadan muhtemelen işbirliğini bırakacaklardır. Hakkaniyet normu, başlangıçta az sayıda kişi işbirliğine girdikleri ve norm, bize bu koşullar altında işbirliğinden vazgeçmemizi salık verdiği için, dikkate değer işbirliği düzeyine ulaşmamız açısından yetersizdir. Elster’in karma itkilerle ilgili görüşü burada özellikle önemli; zira, “herkesin hakkaniyet normuyla motive olduğu bir kolektivitede işbirliği hiçbir zaman doğamaz” (187). Her iki toplumsal norm da kolektif eylemi çağıran koşullarda maliyete hassasiyet ve sonuca yönelik olmak arasındaki gerilimleri gidermek açısından elzemken, gündelik Kantçıların yeterli sayıda oldukları, ancak, hakkaniyet normuna bağlı olarak hareket edenlerin gerekenden az sayıda oldukları bir toplumu tahayyül edebildiğimiz sürece işin yükünü karma itkiler fikrinin yanı sıra, muhtemelen itkilerin *doğru* karışımı üstlenir.

Elster, Jon. *The Cement of Society*. New York: Columbia University Press, 1995